

HATÁSOK ÉS MINTÁK: ALKALMAZKODÁS AZ ERŐFORRÁSOKHOZ A FALUSI ÉPÍTKEZÉSBEN¹

BEVEZETÉS

A magyar néprajztudomány – de általában az európai etnológia – egyik fontos kiindulópontja és egyben sokat kutatott területe a népi kultúrának a táji-területi tagolódása, amelynek összetevőiként a kutatók az öltözködést, a nyelvet, a táncokat, a zenét, a gazdálkodás különböző ágait stb. sorolják fel,² és természetesen nem feledkeznek meg az építkezésről sem, hisz az erőforrások, elérhető építőanyagok és a különböző hatások nyomán a népi építészet (legalábbis történeti értelemben) jól körülírható regionális minták szerint szerveződött. A múlt időben történő fogalmazás nem véletlen: ma már a népi kultúra táji tagolódásában egyre nehezebb nyomon követni a hagyományos mintákat, mint ahogy nehéz megrajzolni a népi építészet aktuális alakulásában a domináns táji irányokat, hisz többirányú hatások eredményeként a táji tagolódás egyre inkább feloldódni látszik egy egységesülő kultúrában. Jelen dolgozatban éppen ezért annak járok utána, hogy egy adott közösség szintjén a természeti és a gazdasági-társadalmi környezethez való alkalmazkodás értelmében melyek azok a hatások és minták, amelyek a családi épületek kialakításában és használatában megfigyelhetők. Így tehát ebben a dolgozatban arra törekszem, hogy egy-egy adott épület (vagy épüleategyüttes), az azt használó család és a helyi minták háromszögében vizsgálva felrajzoljam azokat az erővonalakat, amelyek a mai falusi épületek alakulását meghatározzák, és a táji jellegzetességeket elmosva elmozdítják az épületek kialakítását egy egységes minta felé. Ezzel értelemszerűen azt is érzékeltetni kívánom, hogy nem egyszerűen az épületek és az anyagi kultúra materiális szintjén zajlik le ez az egységesülés, hanem az aspirációk és az elképzelések, a nyújtott minták szintjén is. És ezt mindenképpen figyelembe kell vennünk akkor, amikor a falusi kultúra alakulásmenetére vonatkozó kérdéseket teszünk fel.

A HELYSZÍNÉRŐL ÉS AZ ÉPÜLETEKRŐL

A gyűjtés helyszíne egy udvarhelyszéki falu, amely a Hargita lábaitól nyugati, dél-nyugati irányba folyó kis patak mentén húzódó völgynek egy másik beömlő patak medre fele kiszélesedő öblében található. Középmagas dombok közti (a falu 460 méteren fekszik, a legközelebbi csúcsok 900-1000 méteresek), viszonylag kis település, ahonnan több, még kisebb településre, aprófalvakba lehet eljutni. A megművelhető földek nagy része a táji adottságok következtében a dombokra fut fel, a fűzfákkal, égerekkel szegélyezett partú, néhol szinte áthatolhatatlan növényzet mögött kanyargó folyó lapálya viszonylag szűk, kevés helyet biztosít a gazdálkodásnak – így a felhalmozásnak, ami az épületek kialakításában is megmutatkozik. A falu kertjeit – mond-

¹ A tanulmány megírása idején a szerző Bolyai János kutatási ösztöndíjban részesült.

² Vö. például Andrásfalvy 1980.

hatni hagyományos módon – belső körben gyümölcsfák szegélyezik, ezt a kört követik a szántók, majd a kaszálók és a legelők, végül a dombokon végig gyertyán-, tölgy- és bükkerdők zárják le a határt, és adják meg a gazdálkodás kereteit.

Az épületek kialakításában a helyiek hagyományosan tölgyfát, fenyőt valamint követ és téglát használtak, ezzel is igazodva a helyben elérhető vagy a táji cserében beszerezhető – például építkezésekhez való fenyő – erőforrásokhoz. A helyi erőforrásokhoz való ilyen igazodás irányát először talán – és elsősorban az aspirációk, minták, és nem feltétlen a felhasznált nyersanyagok szintjén – a 19. század végi paraszti polgárosulás változtatta meg, majd már a használt anyagok szintjén is fordulatot jelentett a szocialista modernizáció, míg végül a kilencvenes, kétezres évek változásai mind a használt anyagokban, mind az aspirációkban gyökeres irányváltásokat jelentettek. Ebben a környezetben választottam ki néhány egymás mellett álló házat: ezek között van cigány tulajdonban levő, valamikori kétosztatú parasztház (1. kép), magyar tulajdonú, szintén valamikor hagyományos parasztház (2. kép), gazdálkodó család tulajdonában levő, L alakú parasztpolgári ház (3. kép), a szocialista modernizáció idején épült ház (4. kép) és egy vállalkozó tulajdonában levő, a helyi értékrendben igencsak modernnek számító ház is (5. kép) – mindegyik a maga gazdasági épületeivel. Számomra azért is volt érdekes ezeknek az épületeknek a vizsgálata, mert az öt épületegyüttesben megmutatkozó nagyfokú változatosság – amely mögött viszont azonosságokat is ki fogunk mutatni – egyrészt rámutatott arra a kezdeti feltevésemre, miszerint az egyes épületek kialakítását és használatát nem lehet egyszerűen a helyi környezeti erőforrások viszonylatában vagy netán csak önmagukban elemezni, hanem be kell vonni az ember és a társadalmi környezete viszonyának a kérdését is, másrészt azért – és ez lenne a fentebb említett azonosság –, mert arra is világosan rámutatott, hogy az egyes családok valójában ugyanarra törekednek: igyekeznek kialakítani azt a gazdasági optimumot, amelyen belül a család tevékenységei és a használt épületek a leginkább megfelelnek egymásnak, és egyben külső nyomásokra is válaszolnak. Aból kiindulva, hogy az épületek egyfajta adaptációs stratégiának a részeként szemlélhetők, amelyen keresztül a család tárgyi értelemben is igyekszik igazodni a környezetéhez, a továbbiakban azt a kérdést igyekszem megválaszolni, hogy széles értelemben véve milyen tényezők határozzák meg a házak, gazdasági épületek kialakítását és használatát, és hogy ennek az adaptációs stratégiának milyen elemeit különíthetjük el.

ADOTTSÁGOK, ERŐFORRÁSOK, MINTÁK – ÉS EZEK MEGVÁLTOZÁSA

Értelmezésem szerint az épületek kialakítását és használatát meghatározó tényezők a következők szerint összegezhetők.³ A helyi adottságokat már az elején két részre bontva érdemes vizsgálnunk: alakító tényezőként egyrészt az ökológiai környezetet és az ezzel szorosan összefüggő erőforrásokat kell bevonnunk az elemzésbe, másrészt az emberi környezetről, a rendelkezésre álló mintákról, a helyi közösségből érkező nyomásokról és elvárásokról beszélhetünk, amit nevezhetünk összefoglalóan hagyománynak is. Azt gondolom, hogy ezek vizsgálata mindenképp többet mondhat egyes területek, települések építkezéséről. Az persze magától értetődik, hogy az adott ter-

³ A felsorolás és elemzés értelemszerűen elnagyolt, és csak a főbb tendenciákkal dolgozik, ugyanakkor analitikus jellegű, így szétválaszt olyan jelenségeket, amelyek a valóságban egymást felerősítve, gyengítve, egymásba játszva alakítják egyes területek tárgyi világát.

mészeti erőforrások meghatározzák az építkezésben használt anyagokat. Igen egyszerű példával élve: a fában gazdag területeken az épületek felhúzásában ez a domináns anyag, míg ahol a fa hiányzik, ott a föld kerülhet előtérbe. Ám mivel nem csak az anyagok kölcsönöznek az épületeknek sajátos formát, érdemes mindig feltenni azt a kérdést, hogy a használt anyagok milyen minták és formák szerint kerülnek felhasználásra, melyek a közösségen belül kialakított és kanonizált formái az épületek létrehozásának. Ebben értelemszerűen nem csak helyi szempontokat érdemes figyelembe venni, hanem a kívülről érkező nyomásokat is, olyan, az anyagi és kultúrjavak cseréjét kísérő nyomásokat, amelyeket a közösségben interiorizálnak. Jó példa lehet erre az építészetben megfigyelhető interetnikus hatások folyamata: a nyilvánvaló jellege miatt utalok magam is a szász építkezésnek a szomszédos közösségekre gyakorolt hatására, például a frank homlokzat elterjedésében. Ezzel együtt jár a szép és/vagy gazdag ház eszméjének a helyi kulturális mintázata, amivel egyre közelebb kerülünk ahhoz a komplex jel- és jelentésrendszerhez, amely a házak kialakítását meghatározza, hisz egy közösségben, egy vidéken nagyon jól meghatározott összetevői lehetnek annak, hogy miként kell széppé tenni egy házat, vagy olyanná, amellyel a ház gazdájának az anyagi gyarapodása, helyzete jól kifejezhető, a közösség számára megmutatható. Hisz a ház – és a hozzá tartozó többi épület – a legnyilvánvalóbb és legmaradandóbb jele a gazda, a család anyagi helyzetének, esetleg anyagi és társadalmi aspirációinak. Mindezek a tényezők a helyi természeti és társadalmi környezet, valamint a – legtöbbször szintén helyi közvetítéssel interiorizált – külső hatások összességeként alkotnak egy olyan mezőt, amelyben a házak formát nyernek. Ám nem szabad szem elől tévesztelnünk két további tényezőt: egyrészt a család szükségleteit, másrészt a család teljesítőképességét. Ennek fontossága mindenki előtt világos: a háznak és a hozzá tartozó épületnek el kell látnia bizonyos szükségleteket, de ezt úgy, hogy a funkció betöltésére történő igyekezetben a család teljesítőképességét ne haladja meg. Itt megint érdemes arra figyelni, hogy ezek a hatások csak analitikusan választhatók el egymástól, a valóságban egymással összefonódva működnek: hisz a helyi közösség az adott hagyományvilágon (minták, nyomások) keresztül egyrészt meghatározhatja – mint ahogy meg is határozta – a szükségletek szintjét, másrészt a teljesítőképességet is nivellálhatja bizonyos mértékig. Azzal például, hogy segített a tagjainak házat építeni, és ebben egyrészt a helyi környezeti erőforrásokra, a helyi munkaerőre és a helyi tudásokra támaszkodott. Értelmezésemben ez az a hagyományvilág, amelyben a regionálisan jól tagolható, és egyes régiókon, településeken belül igen egységesnek mutató népi építészet fejlődött.

Ám azt mondtam a korábbiakban, hogy a tényezőknek ez az összessége megváltozott: egyes területeket illetően csökkentett hatásról beszélhetünk, más esetekben teljesen új hatásokat érdemes szemügyre venni. Talán nem haszontalan mindenkinek előtt a népi építészet szempontjából oly fontos természeti adottságokhoz való viszonyulással kezdeni: az ökológiai környezet megváltozása és ezen belül az emberi tevékenységeknek az ökológiai környezettől történő eltávolodása (nem csak az építészet vonatkozásában, hanem általános értelemben is) a népi gazdálkodás és életmód történetének szakirodalmát olvasva és ezt a mai helyzettel összevetve jól körvonalazható folyamat. Amíg a 18. században az egyes területeken élő csoportok gazdasági tevékenységei, az általuk művelt gazdasági ágak, termesztett növények, az életmódminták is nagymértékben igazodtak a természeti feltételekhez, addig ettől kezdődően a tech-

nikai és technológiai fejlődéssel és a kapitalista piacok kiépülésével új minták jelentek meg mind a termelésben, mind a fogyasztásban. Az egyes közösségek az élet több területén elkezdtek elszakadni az adott ökológiai környezettől – azt hiszem, ennek fontosságát a népi építészet kérdéskörére vonatkoztatva nem vonhatjuk kétségbe. Ugyanakkor egy igen hosszú, de leginkább a szocialista modernizáció és az utóbbi évek során felgyorsult folyamat részeként a környezet – és itt most nem csak a természeti környezetre gondolok – egyre inkább kitágult, és a helyi minták szembekerültek azokkal a külső nyomásokkal, amelyeket a helyi közösség már nem tudott közösségként interiorizálni. Egy regionálisan kevésbé lokalizálható, nacionális (vagy esetenként akár globális szinten szerveződő) populáris ízlésvilág kezdte alakítani a helyi életmódokat. Ebben értelemszerűen szerepe van a szükségletek kérdésének is: amíg a paraszti világról azt mondtuk, hogy a szükségleteket kulturális eszközökkel fékeztek, és szűkre nyitva tudták tartani a szükségletek és az eszközök közötti ollót, ez ma egyre inkább tágra nyílik, és a fogyasztói kényszer szülte tágra nyílt olló hatása alatt egyre újabb és újabb szükségleteket ismernek fel a közösségek tagjai. Ebben pedig a piac is támogatja őket, hisz a piac szereplőinek érdeke, hogy az új termékeknek mindig keresletet teremtsen. Képletesen szólva: ez a habtéglá győztes bevonulása a helyi piacokra, ahonnan kiszorítja a helyi anyagokat. Mindezek következtében a közösségek tagjai új eszmék és ideológiák mentén alakítják ki saját életviláguk tárgyi környezetét, ekként az épületeket is. A szép és/vagy gazdag ház eszméje kiegészül a modern ház eszméjével: ennek megvan a maga története a szocialista időszakra vonatkoztatva is, és megvan a története mai értelemben is. Milyennek kell lennie egy háznak, hogy szépnek, gazdagnak és – főként – korszerűnek hasson, kifejezze azt, hogy a gazdája hová pozicionálja magát ebben a világban? – ez lehetne egy összefoglaló kérdése mindannak, amit a fentiekben mondtunk.

A HÁZ: SZIMBÓLUM ÉS KERET

Az elemzésre választott és bemutatott házak jól tükrözik a változásnak ezt a folyamatát mind a természeti környezet, erőforrások és épületek, mind az ízlésvilágok és épületek vonatkozásában: az egymás mellé kerülő bővítések, átalakítások, az újabb és újabb családi szükségleteknek való megfelelések egyes esetekben – például az 1. és 2. ház esetén – egy telken belül is jól mutatják a fentebb felsorakoztatott tényezőknek az együttes hatását és koronkénti változását. A ház mindezekből következően kifejez. Kifejezi a gazdája, a benne lakó család gazdasági és társadalmi helyzetét (például az 1. és 5. ház összevetése esetén teljesen világosan és ugyanakkor kontrasztosan mutatkozik meg a házban rejlő gazdasági és társadalmi kifejezőerő), mutatja a telken folyó tevékenységeket, egyben lenyomata a házzal kapcsolatos többértű történetnek, a család, a ház és a telek történetének – értelemszerűen akkor, ha erre rá is kérdezzünk, és ezzel is azt kívánom aláhúzni, hogy a házat mint az életmód szerves részét vizsgálom. Nem mellékesen a ház, az épületek együttese a családi törekvéseket és aspirációkat is mutatja, azt is megjeleníti, hogy a család merre akar haladni, nagyon széles értelemben kikkel vagy mikkel azonosul, és kiktől vagy miktől fordul el.⁴ Melyik az a társa-

⁴ Lásd ehhez Kaschuba gondolatát a dolgokkal való kapcsolatunknak az esztétikai és társadalmi dimenziójáról (Kaschuba 2004. 198–199.), illetve az ő értelmezésének is az alapját

dalmi réteg, vagyoni csoport, amelyhez a család a tárgyasult jelentések szintjén tartozni kíván. És melyek azok, amelyekről ugyanezen a szinten elhatárolja magát. És ezzel a kérdéssel, pontosabban ennek szűkítésével elérkeztünk az esztétikai ízlések, az esztétikai azonosulás és elfordulás problematikájához, hisz nem csak a társadalmi pozíció fejezhető ki egy házban, hanem azok az esztétikai minták is, amelyeket a tulajdonos család felvállal – amelyek értelemszerűen lehetnek csoportfüggőek, belülről, a közösség szintjéről, vagy kívülről meghatározottak. És ebben ma már nagy szerepe van – mint már korábban utaltam rá – egy populáris ízlésvilágnak.

1. kép

Cigány tulajdonban levő, valamikori
kétosztatú parasztház

2. kép

Magyar tulajdonú, valamikor
háromosztatú parasztház

Ám mindamellett, hogy a ház kifejez valamit, szimbóluma és megjelenítője a benne, mellette folyó tevékenységeknek, egyben mintát is ad, keretet nyújt ehhez az élethez. Erre az életmód és a mindennapi élet vonatkozásában igen széles területről származó példáink vannak: a 19. századi polgári élet hármass tagolódása (munka, közélet, család) a lakáskultúrában is hármass tagolódáshoz vezetett (dolgozószoba, szalon, hálószoba), és ez keretként meg is szabta az adott családok életvitelének menetét.⁵ De ugyanúgy keretként szolgált – hogy a paraszti világból is hozzunk példát – az Átányról ismert osztott, szálláskertes településszerkezet, ahol a falu belső területén álló lakóövezetet a gazdasági épületek és kertek, a tanyák gyűrűje övezte, és ahol a fiúk tizenkét éves koruktól kiköltöztek a gazdasági tevékenységeknek helyet adó szálláskertekbe.⁶ De lehetne említeni a kettős telkek, a baromudvaros telekszerkezet példáját is.⁷ Ezek a minták és keretek pedig közösségileg is meghatározottak voltak, mintegy kifejezték a helyi ízlésvilágokat, szabályozták a tárgyi környezet kialakítását. Mind-ebből tehát egy bonyolult képlet bomlik ki: a ház kerete és egyben része a habitusnak, tárgyasult formája és legnyilvánvalóbb jele a gazda/család helyzetének, családtörténetének, életmódjának, elképzeléseinek. A ház, az épületek együttese élettér és szimbólum. És ezt nem csak a kutató, hanem a használóik, tulajdonosok is érzékelik, és ha

képező Bourdieu-féle megközelítést az ízlés társadalmi meghatározottságáról és megoszlásáról (Bourdieu 1984).

⁵ lásd Gyáni 1992. 27–60.

⁶ Fél–Hofer 1997.

⁷ Gunda 1966. 333–371.

tehetik, akkor hangsúlyosan is megjelenítik magukat a tárgyakban, hisz ezzel – az illékony nyelvvel szemben – maradandóan tudják beírni magukat a helyi környezetbe. A magam során ilyen bonyolult szimbólumként és keretként szemléltem a vizsgált házakat.

3. kép

Gazdálkodó család tulajdonában levő,
L alakú parasztpolgári ház

4. kép

A szocialista modernizáció idején épült ház

A továbbiakban az eddig mondottakat a bemutatott házak, épületek néhány aspektusának kiemelésével szeretném szemléltetni. Vegyük először az 1. és 2. házat: két, valamikor két-, illetve háromszatú parasztházról van szó, amelyek ezt az eredeti házmagot szinte ma is felismerhetően őrzik. Mindkét ház eredetileg kő, fa és téglafelhasználásával épült. A két ház közötti hasonlóságot növeli, hogy közvetlen egymás szomszédságában állnak, az utcának ugyanazon az oldalán, a telkek hosszanti tengelye merőleges az utcára. Így nem csak a tágabb, hanem a szűkebb környezet is hasonlatossá teszi őket, hisz a telekelrendezés megszabja a terjeszkedés, bővítés irányát: az idők teltével, a benne lakó családok szükségleteinek változásával mindkét ház hosszanti irányban bővült, aminek viszont némiképp határt szabott a házak mögött futó domboldal. A hasonlóságok viszont ezen túl már szétfejlődésbe mennek át: a házak gazdáinak anyagi lehetőségei és az általuk elérhető erőforrások függvényében a bővülés, a szükségleteknek való megfelelés már más aspirációkat mutat, más felhasznált anyagokat, más típusú építményeket eredményez, bár mindkettő a paraszti gazdálkodás kereteit igyekszik megteremteni. Csakhogy az első ház esetében – és hadd emlékeztessen az olvasót, hogy ennek gazdája cigány etnikumú – a *jó gazda* paraszti eszméjének megvalósítása bizonyos (úgy is lehetne mondani: erőforrásbeli) akadályokba ütközik, míg a második esetben ez teljes mértékben ki tud bontakozni. A két család által követett paraszti gazdasági stratégiákat⁸ egy tengelyre vetítve azt lehet mondani, hogy az egyik esetben periferikus (erőforrásokhoz való korlátozott hozzáférés, korlátozott földtulajdon, periferikus munkaerő-piaci pozíció stb.), a másik esetben centrális (földtulajdon, ismeretek, az erőforrásokhoz való hozzáférés stb.) stratégiákkal találkozhatunk, és ez eredményezi a háznak a szimbólumként és keretként történő különböző kialakítását. Noha tehát az aspirációk azonosak, az adott feltételek és té-

⁸ Értelmezésemben mindkét esetben paraszti stratégiákkal állunk szemben, de ennek kifejtésére itt most nincs mód.

nyezők együttállása következtében egy igen erős szétfejlődést és ennek okait figyelhetjük meg. Ezt a gondolatot tovább folytatva a 3. és 5. képen látható házak példáját is be lehet emelni az elemzésbe. A közös kiindulópontot itt is a két ház valamikori azonossága adja: mindkét esetben L alakú parasztpolgári házról beszélhetünk, amely viszont felismerhetően már csak a 3. ház esetében figyelhető meg. Ennek gazdája valamikor jómódú, cséplőgép-tulajdonos (kuláklístára került) paraszt volt, akinek halála után házát egyik lányunokájának kétlaki (munkás–paraszt) életmódot folytató családjá örökölte, akik időnként – az adott körülmények és munkalehetőségek függvényében – paraszti, máskor megint kétlaki stratégiákat követnek.

5. kép
Vállalkozó tulajdonában levő, modern ház

Az ötödik ház gazdája valamikor szintén jómódú parasztpolgár volt, özye-
gyen maradt felesége a kilencvenes években eltartási szerződést kötött egy olyan fia-
tal családdal, amelyben a feleség egy helyi jómódú család lánya, a férj pedig egy kö-
zeli falu nagygazdájának a fia volt. A családfő vállalkozást indított, ezzel eltávolodott
a paraszti stratégiáktól, és a paraszti gazdálkodásnál jóval nagyobb mértékű felhalmo-
zást lehetővé tevő vállalkozói életmódját a ház teljes átépítésével fejezte ki. Ez azt
bizonyítja, hogy adott esetben a ház nyújtotta kereteket túl is lehet lépni: a vállalkozó
esete világosan mutatja, hogy az adott minták már nem voltak megfelelőek az általuk
követett ízlésvilágon belüli azonosulások és esetleges elfordulások kifejezésére. A
vállalkozó háza nyilvánvaló jele a paraszti mintákkal való szembefordulásnak (a csúrt
például lebontották és garázst, valamint raktárt építettek helyébe), és a fentebb már
többször említett, elsősorban külső forrásokból táplálkozó populáris regiszterrel való
azonosulásnak. A harmadik ház esetében – amelynek gazdája paraszti vagy kétlaki
életmódot folytat – a megújulás megmaradt az adott keretek és elérhető erőforrások
korlátjai között: a gazdálkodás miatt a csúrt újították fel először, majd a ház lassú
ütemű felújítása következett, amit mind a mai napig nem fejeztek be (talán nem vélet-
len, hogy először a ház frontját újították meg). Itt tehát az eltérő stratégiák megint
eltérő adaptációhoz vezettek: a harmadik ház gazdája bár helyi szinten centrálisnak
számító gazdasági stratégiákat követ, ezek a stratégiák csak korlátozottan biztosítanak
lehetőséget arra a felhalmozásra, amely a ház új minták szerint történő átalakításához
vezetne. Ezzel szemben az ötödik ház gazdája túllépett ezeken a helyi kereteken, sike-

resen vonja be a gazdasági tevékenységeibe a külső erőforrásokat is, ez pedig fokozott ütemű felhalmozást eredményez. A ház tulajdonosának gazdasági tevékenységei beágyazódnak a külső, kapitalista piacba – ennek következtében annak az ízlésvilágnak a megvalósításához is közelebb kerül, amelynek eredői szintén ebbe a kapitalista piacba ágyazottak. Magyarán: új mintákat sajátít el, és ezeket meg is tudja valósítani. Értelemszerűen ez egy instrumentalista magyarázat, és fel lehetne hozni ellenérvként, hogy az ízlésvilág alakulása nem feltétlen áll összefüggésben az anyagi gyarapodással. Igaz. De spekulatív módon azért feltenném a kérdést, hogy vajon a harmadik ház gazdája – amennyiben rendelkezésére állnának a megfelelő erőforrások – hogyan alakította volna át a házát. Hisz a jó élet mintájának – úgy tűnik – egyre inkább a nagy, emeletes, hőszigetelő ablakokkal ellátott (a sort még lehetne folytatni) ház a sikeres kifejezője. Szimbóluma és kerete. Megint utalnunk kell arra az állításra, miszerint a ház mintát ad, miközben maga is egy adott mintakészlet alapján készül. Számomra a kérdés ezeknek a mintáknak a helyi (vagy külső) gazdasági és társadalmi meghatározottsága (ami a 4. számú, a szocialista modernizáció idején épült ház esetén is jól kimutatható).

BEFEJEZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A falusi világ átalakulóban van – azt hiszem, ez senkinek nem kétséges – és ennek a népi építészetben is megvan a maga lenyomata. A táji tagolódás megrajzolását is lehetővé tevő egységes, tájba illeszkedő, a helyi környezeti erőforrásokkal összefüggésbe hozható faluképek lassan már a múltéi. Ennek több okát is felsoroltuk. A természetből, helyi környezettől való eltávolodás és az építőanyagoknak a piacon való beszerzése elmosza a regionális különbségeket. Ugyanakkor a helyi közösségekben követett stratégiák nagymértékben diverzifikálódnak, új (és főként: külső) erőforrásokhoz lehet új módon hozzáférni, és ez addig szokatlan felhalmozást, valamint új minták meghonosodását eredményezi. Ma már nehezen képzelhető el az, amiről ácsmunkára szakosodott falvak kapcsán tudunk, hogy a helybeli ácsok néhány minta alapján összerakták a faházat, és a vásárlók abból válogattak.⁹ A vizsgált faluban a gazdasági, társadalmi helyzet és az ezek keretében követett gazdasági stratégiák határozzák meg az épületek kialakítását. Mindezekből fakadóan az egyéni törekvések kerülnek előtérbe – ám úgy, hogy ezek esetenként még mindig beágyazódnak a helyi ízlésvilágokba. Ám tovább menve: ezek a helyi ízlésvilágok egyre inkább beágyazódnak a kívülről meghatározott esztétikai elképzelésekbe, amit a közösségek már nem tudnak (vagy nem is akarnak) hatékonyan megszünteni. A kérdést vizsgálónak tehát ezekkel a többes, egymással kölcsönös összefüggésben levő hatásokkal kell számot vetnie. Ezek a hatások az életmódot és az életmód tárgyi környezetét újfajta módon strukturálják: egyrészt a gazdasági (gazdag–szegény), másrészt a földrajzi (város–falu) tengely mentén, harmadrészt a kulturális tőke (elit–populáris ízlésvilág) alapján. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az új regionális politikák nem egyszer a hagyományos népi kultúrát teszik meg a tőkeképzés alapjának. Ha ilyen szemléletben közelítünk, talán jobban megértjük azokat a jelenségeket, amelyeket a magaskultúrán nevelkedett ízlésvilágunkból kifolyólag hajlamosak vagyunk nem

⁹ Kós 1979. 278–290.

egyszerűen a populáris regiszter részének, hanem ízléstelennek, rútnak és az esztétikai szabályoknak fittyet hányónak látni és láttatni. Ugyanis két, egymástól eltérő esztétikai ízlésvilág, emiatt törekvés feszül egymásnak: egyrészt a parasztkultúra iránti érdeklődésnek a nemzeti romantikában gyökerező, és a 19. század végi, 20. század eleji állapotokat kanonizáló értelmiségi diskurzusa (ami alapján ma fogalmazzuk meg számon kérő gondolatainkat), másrészt a falu teljesen természetes fejlődése, az új kihívásokra adott helyi válaszok. Azt gondolom, ha ezeket a kérdéseket nem tesszük fel, akkor nehezen érthetjük meg, hogy miért épülnek falun úgy a házak, ahogy épülnek, és a felülről jövő, elitistának tűnő törekvéseinket nem tudjuk összehangolni a populáris regiszterek mintáival.

IRODALOM

ANDRÁSFALVY Bertalan:

1980 Néprajzi csoport, kistáj és régió. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. XI–XII. 39–58.

BOURDIEU, Pierre

1984 *The Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, Cambridge.

FÉL Edit–HOFER Tamás

1997 *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Balassi Kiadó, Budapest.

GUNDA Béla

1966 A telekformák és az állattenyésztés kapcsolata, in: *Ethnographica Carpathica*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 333–371.

GYÁNI Gábor

1992 Polgári otthon és enteriőr Budapesten, in: Hanák Péter szerk. *Polgári lakáskultúra a századfordulón*. MTA TTI, Budapest, 27–60.

KASCHUBA, Wolfgang

2004 *Bevezetés az európai etnológiába*. Csokonai Kiadó, Debrecen.

KÓS Károly

1979 Egy Kolozs megyei román ácsfalu, in: *Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a munka néprajza köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 278–290.